

Секцыя 3

ТРАДЫЦЫІ КЛАСІКАЎ У БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Анатоль Верабей (Мінск, Беларусь)

ТРАДЫЦЫІ ЯНКІ КУПАЛЫ Ў ТВОРЧАСЦІ УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА

Янка Купала прыкметна ўплываў на творчасць Уладзіміра Караткевіча. Невыпадкава першымі публікацыямі У. Караткевіча, што з'явіліся ў 1955 г. у беларускіх рэспубліканскіх выданнях і што істотна паўплывалі на яго творчы лёс, сталі верш «Машэка» (часопіс «Польмя», № 7) і нарыс «Вязынка» (кніга «Янка Купала. Зборнік матэрыялаў аб жыцці і дзейнасці паэта»). Пазней ён пісаў пра песняра ў артыкулах «Пакуль гэта сэрца б'ецца» (1962), «Зліццё з душой народнай» (1982), вершы «Дзень першы» (1958), нарысе «Зямля пад белымі крыламі» (1971, 1976), п'есе «Калыска чатырох чараўніц» (1981) і іншых творах.

У артыкуле «Пакуль гэта сэрца б'ецца» У. Караткевіч адзначыў, што яшчэ ў раннім дзяцінстве, да вайны, быў зачараваны Купалавай паэзіяй, яго вершам «Гэта крык, што жыве Беларусь», паэмамі «Курган», «Магіла льва», «Бандароўна», заўважыў: «Я не ўяўляю сабе жыцця без яго. Каб не было той (у маленстве. – **А. В.**) ночы і той (Купалавай. – **А. В.**) кнігі – я ніколі не пісаў бы так, як пішу. Ды і ці пісаў бы наогул?» [4, т. 8, кн. 2, 312].

У. Караткевіч згадаў, што ў ліпені 1938 г. старэйшы брат паказаў яму ў Оршы на нейкім свяце Янку Купалу. І далей адзначыў: «Толькі аднойчы бачыў я яго, але я ведаю, наколькі бяднейшым было б маё жыццё, каб не гэтая іскра ўспаміну з далёкіх дзіцячых год» [4, т. 8, кн. 2, 312].

Пасля вайны У. Караткевіча моцна ўразілі попел і галавешкі на месцы Купалавай дачы ў Ляўках, а таксама знявечаныя адхоны над Дняпром, што абудзіла ў ім яшчэ большую любоў да роднай зямлі.

Хутчэй за ўсё ў канцы чэрвеня 1952 г. У. Караткевіч разам з сябрам наведаў Вязынку. Яго ўразіла простая сялянская хата, «якая стала нашай Мекай» [4, т. 8, кн. 2, 313]. Тады, у Вязынцы, у кнізе

водгукаў запісаў: «Адсюль ён выйшаў яшчэ чалавекам, каб першай зоркай узысці на беларускім небе» [3].

Неўзабаве напісаў нарыс «Вязынка», які даслаў жонцы паэта Уладзіславе Францаўне і які праз тры гады быў апублікаваны. У гэтым нарысе непасрэдна і шчыра апісваюцца ўражанні ад наведвання радзімы песняра, захоплена і ўдумліва асэнсоўваецца яго творчасць, прыводзяцца паэтычныя радкі такіх яго вершаў, як «Ворагам Беларушчыны», «Жняя», «Прарок», «Песня мая».

Заўважым, што летам 1952 г. У. Караткевіч даслаў на ацэнку Якубу Коласу свае раннія творы пад назвай «Казкі і легенды маёй Радзімы». У суправаджальным лісце да гэтых твораў заўважыў: «Вось толькі што павярнуўся з Вязынкi і зараз шкадую толькі аб тым, што не давядзецца мне быць на гадавіну Купалы» [2]. Сярод гэтых ранніх вершаў быў і верш «Машэка». Відаць, не без уплыву паэмы Янкі Купалы «Магіла льва» звярнуўся У. Караткевіч да вобраза Машэкі і па-свойму яго асэнсаваў.

Янка Купала прыкметна ўплываў на У. Караткевіча. Напрыклад, у артыкуле «Якім шляхам ісці?» («Літаратура і мастацтва», 1959, 26 жніўня) У. Караткевіч, разважаючы пра беларускую паэзію, адзначыў, што «мы даўно выраслі з сялянскіх пялёнак», што «мы адчулі ўжо добра сваю сталасць» [4, т. 8, кн. 2, 343] і што «ў нас застаецца традыцыя беларускай народнай песні, традыцыя вершаў, якія выраслі на гэтай багатай глебе, вершаў Купалы і Багдановіча, Багушэвіча і Коласа» [4, т. 8, кн. 2, 348]. Як бачым, для У. Караткевіча істотнымі былі традыцыі беларускай класічнай паэзіі, у тым ліку і традыцыі творчасці Янкі Купалы.

У лісце да Максіма Танка за 20. 06. 1956 ён даслаў аўтапародыю і аўтакарыкатуру, дзе назваў сваіх творчых настаўнікаў:

*Калі першым каханнем гарыць галава,
Калі горка – кладу я з сабой
“Бэзу куст”, “Ткачых” і “Магілу льва”,
А не свой барабанны бой. [1]*

У вершы «Кнігі» (1977) і ў інтэрв’ю «Любую справу рабіць хвацка» (зап. Р. Станкенвіч, «Літаратура і мастацтва», 1982, 3 снежня) сярод любімых пісьменнікаў згадваў У. Караткевіч таксама Янку Купалу.

Артыкул У. Караткевіча «Пакуль гэта сэрца б’ецца» быў прымеркаваны да 80-годдзя з дня нараджэння Янкі Купалы. У ім аўтар сцвярджаў, што «Купала застанецца першай нашай любоўю, нашымі вачыма, нашым сумленнем, нашым вечна жывым сэрцам» [4, т. 8, кн. 2, 312]. Гэты артыкул, напісаны ў перыяд росквіту таленту

У. Караткевіча, вызначаецца высокім мастацкім узроўнем, глыбінёй і дакладнасцю разважанняў і высноў пра постаць Янкі Купалы: «Нам дорага ўсё ў ім: і ўзлёты генія, і простыя чалавечыя памылкі, і шлях, цяжкі і слаўны, як у кожнага вялікага паэта. І нельга ўзяць з нашых душ яго рамантызм, і яго святую праўду, і яго веру. Бо ён верыў у казку нашай радзімы.

І ён вельмі верыў у свой народ. Толькі гэта і дало яму сілу стварыць тое, што ён стварыў, даць нямому народу, якім усе пагарджалі, песню, слова і мову» [4, т. 8, кн. 2, 313].

Ідэя адраджэння роднага краю была вызначальная для Янкі Купалы. У сваіх вершах нашаніўскай пары ён паэтызаваў, узвялічваў і сцвярджаў чалавечую годнасць мужыка, абуджаў яго («Мужык», «Я мужык-беларус», «Што ты спіш?»). Ад вобразы мужыка паэт ішоў да адкрыцця беларускага народа («А хто там ідзе?»), маладой Беларусі [«Маладая Беларусь» («Вольных вецер напеў вольных песень табе...»)]. Паэт самаахвярна служыў роднай зямлі, разважаў пра яе гістарычны лёс, марыў пра яе шчаслівую будучыню ў вершах «Грай, мая жалейка...», «Там», «Ворагам Беларускай», «Мая малітва», «Гэй, наперад!», «Нашай ніве» («Не загаснуць зоркі ў небе...»), «Песня званара», «Над Нёманам», «Цару неба й зямлі», «Годзе...», «Выйдзі...», «Сярод раз'юшаных сатрапаў», «Бацькаўшчына» і інш. Яго вершы вызначаліся грамадзянскім пафасам, філасафічнасцю, элегічнасцю, трагедычным і адначасова жыццесцвярджальным гучаннем.

Глыбока і шматгранна выявіў у сваёй творчасці любоў да радзімы таксама і У. Караткевіч. Ён плённа развіў патрыятычныя традацыі Янкі Купалы ў вершах «Матчына душа», «Паўлюк Багрым», «Гусі-лебедзі ў лугах зялёных...», «Беларуская песня», «Таўры», «На Беларусі Бог жыве...» і інш.

Нібы прадаўжаючы думку свайго папярэдніка, У. Караткевіч у вершы «Паўлюк Багрым» прамовіў: «Беларусь, // прачынайся! // Я цябе абуджаю! // Ты павінна прачнуцца, // Не праспі сваё шчасце ўначы» [4, т. 1, 30].

Ядналі абодвух паэтаў рамантычнае светаадчуванне, героіка-рамантычны пафас і глыбокае лірычнае пачуццё.

Блізкія былі У. Караткевічу і філасофска-патрыятычныя вершы Янкі Купалы «Спадчына», «Свайму народу», «Паязджане», створаныя ў 1918 г., у цяжкі для Беларусі час. У вершы «Спадчына» Янка Купала пранікнёна сказаў пра сваю любоў да Старонкі Роднай. Істотныя рысы светапогляду У. Караткевіча выявіліся ў яго сцвярджэнні: «На Беларусі Бог жыве». – // І няхай давеку жыве» [4, т. 1, 242].

Архіўныя матэрыялы сведчаць [6], што на самым пачатку адным з эпіграфай да рамана «Каласы пад сярпом тваім» ён хацеў узяць наступныя радкі з верша «Цару неба й зямлі» Янкі Купалы:

*Паймі! пачуй! Сон наш і свой стрывожы, –
Закон і суд свой праведны паілі!..
Вярні нам Бацькаўшчыну нашу, Божа,
Калі Ты цар і неба, і зямлі!* [5, т. 3, 87]

Абодва творцы стварылі велічны і сімвалічны вобраз Беларусі. Яна з паэмы Янкі Купалы «Яна і я» не толькі жанчына, але і Бацькаўшчына. Аслеplеная, але няскораная і вялікая ў сваім каханні Ірына з «Сівой легенды» У. Караткевіча таксама ўвасабляе дзяўчыну і Беларусь. Змястоўныя героіка-рамантычныя вобразы Беларусі створаны ў паэме Янкі Купалы «На Дзяды» і ў драме У. Караткевіча «Кастусь Каліноўскі».

Янка Купала для ўвасаблення сваіх патрыятычных пачуццяў звяртаўся да вобразаў забранага краю, летаргічнага сну, раскіданага гнязда, Вялікага сходу, курганоў, вечавога звону, паходні, замчышча, У. Караткевіч – да вобразаў каласоў і сярпа, грушы і соснаў на строіме Дняпра, шыпшыны, мора, званоў у прадоннях азёр і інш. У рамане У. Караткевіча «Каласы пад сярпом тваім» узвышаным і трагічным з'яўляецца вобраз грушы, што сімвалізуе і жыццё герояў твора, будучых удзельнікаў паўстання, і лёс беларускай шляхты, і ўвогуле лёс беларускага народа. У купалаўскім духу У. Караткевіч прамаўляе вуснамі пана Юры Загорскага ў родавай магільні балючыя словы, звернутыя да свайго сына Алеся: «Калісьці мы, напэўна, маглі быць вялікія, але не здолелі. Наша палітычнае жыццё скончылася. У нас – толькі магілы. Толькі адны магілы, раскіданыя па гэтай зямлі. Курганы на беразе Дняпра, капцы на сялянскіх могілках...» [4, т. 4, 76]. І гэтыя магілы выступаюць, нібы курган з аднайменнай паэмы Янкі Купалы, нібы «памятка дзён, што ў нябыт уцяклі» [5, т. 6, 53].

Князь у паэме Янкі Купалы «На Куццю» сцвярджае: «Не ўмруць, не ўмруць ужо яны, // Раз хочучь сонца, славы, песні» [5, т. 6, 70]. Гэту веру ў несмяротнасць свайго народа па-свойму развіў У. Караткевіч у рамане «Каласы пад сярпом тваім», калі стары Вежа разважаў пра сосны, што віселі на строіме «карэннямі ўгору і свежымі шатамі ўніз». Яны сімвалізавалі трывушчасць беларускага народа, які вытрымаў выпрабаванні і выжыў: «Дык гэта мы. Слабая абарвецца. Усякая іншая абарвалася б... акрамя нас...» [4, т. 5, 242].

Прарок у аднайменным вершы Янкі Купалы заклікаў: «Паўстаньце, рабскія натуры!» [5, т. 3, 84], сцвярджаў: «Бо што не возьмеце сягоння, // Таго і заўтра вам не ўзяць» [5, т. 3, 85].

У рамане «Каласы пад сярпом тваім» Алесь Загорскі пераконвае свайго сябра Мсціслава Маеўскага: «А зброю браць усё адно давядзецца. <...> У рабстве гіне дух» [4, т. 4, 294]. Рабскай пакоры не прымаў і стары Вежа, які адмовіўся прыехаць на пострыг Алеся, кінуўшы фразу: «Халуі ўсе» [4, т. 4, 98]. Гэтыя словы адрасаваныя не толькі беларускаму грамадству сярэдзіны 50-х гадоў XIX ст., але і ўвогуле таму грамадству, дзе чалавек, прывычайўшыся да невыносных і рабскіх абставін, у якіх жыве, церпіць здзек і гвалт з сябе.

У паэме «Магіла льва» Янка Купала прамовіў: «Але не скрыці ад нікога // Нам крыўды цэлай грамады!» [5, т. 6, 97].

І для У. Караткевіча была таксама важная думка народная. Магутны і непераможны вобраз народа стварыў пісьменнік у рамане «Хрыстос прыямліўся ў Гародні», калі гэты народ пад гукі велічнага харала ў гневе, нібы лівіца, уставаў на бітву супраць сваіх крыўдзіцеляў. Красамоўна гучаць у фінале драмы «Званы Віцебска» словы, сказаныя на эшафоце Ропатам: «Ніхто не вырве нас з іхніх кіпцюроў, калі не вырвемся самі. <...> Ніякім розумам, ніякім гвалтам нельга дасягнуць таго, каб у Віцебску не было Віцебска, каб на нашай зямлі не было нашай зямлі» [4, т. 8, кн. 1, 151]. Велічна і аптымістычна гучыць народны голас ў фінале трагедыі «Маці ўрагану»: «Чорта лысага яны яны ўзялі і возьмуць нас!» [4, т. 8, кн. 1, 309]. Тым самым сцвярджаецца не толькі маральная перамога паўстанцаў, але таксама праводзіцца думка пра няскоранасць і неўміручасць беларускага народа, што так сугучна купалаўскай веры ў свой народ.

Развіваючы традыцыі А. Міцкевіча (сцвярджэнне Конрада у так званай «вялікай» імправізацыі з трэцяй часткі «Дзядоў») і Янкі Купалы (верш «Цару неба й зямлі»), У. Караткевіч прамовіў у вершы «Быў. Ёсць. Буду», што жыве «бяздоннай трывогай <...> // За ўсіх, хто крывёю піша // Ў нязгодзе // З рабства подлай дарогай, // Хто за Край Свой Родны, за ўсе Народы // Паўстане нават на Бога» [4, т. 1, 239].

Думаецца, купалаўскія развагі пра паязджанства і раскіданае гняздо таксама знайшлі своеасаблівы працяг у творчасці У. Караткевіча. Свеціловіч у аповесці «Дзікае паляванне караля Стаха» кажа: «І ўсё ж непрытульны мы народ» [4, т. 7, 71]. Непрытульнасць і непрыкаянасць на роднай зямлі адчувае медыкус у аповесці «Цыганскі кароль»: «Мы – гной пад нагамі чужынцаў» [4, т. 2, 91]. Пра свой, беларускі дом думаў У. Караткевіч, калі прыводзіў у аповесці «Дзікае паляванне караля Стаха» легенду пра Стаха Загорскага.

Для герояў паэмы Янкі Купалы «Яна і я» раем на зямлі было тое месца, дзе яны жылі. Вуснамі Алеся Загорскага ў рамане «Каласы пад сярпом тваім» пісьменнік раскажаў гісторыю-прытчу пра таленавіты,

прыгожы і працавіты беларускі народ, пра ягоную зямлю, якая з'яўляецца сапраўдным раем, і пра «найгоршае ўва ўсім свеце начальства» [4, т. 5, 312], якое даў яму Бог. Шчаслівай, вольнай і багатай з'яўляецца беларуская зямля ў сне да Юрася Братчыка ў рамане «Хрыстос прызямліўся ў Гародні».

У. Караткевічу быў каштоўны таксама вопыт Янкі Купалы пры распрацоўцы ліра-эпасу, асэнсаванні далёкай мінуўшчыны і выкарыстанні фальклору. Нібы герой народнага эпасу, выступае ў «Сівой легендзе» Раман Ракутовіч.

У вершы «Свайму народу» Янка Купала пісаў:

*І, ускрашаючы мінуўшчыну нанова,
Выказваю цяпершчыну тваю.* [5, т. 4, 29]

Думка пра павязь часоў была арганічнай і для У. Караткевіча. Напрыклад, Антон Косміч, галоўны герой рамана «Чорны замак Альшанскі», кажа: «Хто не памятае мінулага, хто забывае мінулае – асуджаны зноў перажыць яго. Безліч разоў» [4, т. 7, 417].

Гордыя і непакорныя купалаўскія Гусліяр і Бандароўна тыпалагічна блізкія караткевічаўскім Андрэю Беларэцкаму, Андрэю Грынкевічу, Алесю Загорскаму.

Янка Купала ў паэме «Магіла льва», звяртаючыся да мінуўшчыны, шукаў «разгядкі нашых крыўд і бед», думаў пра тое, каб «сеўбу новую пачаць» [5, т. 6, 91]. У. Караткевіч ў мінуўшчыне таксама шукаў адказы на балючыя пытанні сучаснасці. Алесь Загорскі, Кастусь Каліноўскі з рамана «Каласы пад сярпом тваім» гатовы ахвяраваць уласным жыццём дзеля абнаўлення і паляпшэння грамадства. А ў фінале рамана «Хрыстос прызямліўся ў Гародні» сейбіты на чале з Хрыстом-Братчыкам «падымаліся на вяршыню круглага пагорка, як на вяршыню зямнога шара». Ішлі яны насустрач нізкаму сонцу, «і, гатовае да новага жыцця, падала зерне ў цёплую, мяккую зямлю» [4, т. 6, 490].

Каб абудзіць у беларусаў патрыятычныя пачуцці, Янка Купала ў паэме «На Куццю», У. Караткевіч у сваёй творчасці ідэалізавалі мінуўшчыну.

Янку Купалу і У. Караткевіча збліжаюць найперш адрэджэнскі змест і рамантызм іх творчасці. Аднак кожны з іх быў адметны і вялікі як творца.

Літаратура:

1. Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва, ф. 25, воп. 2, спр. 66, с. 14 адв.
2. Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Якуба Коласа. КП – 20514/P – 1268.

3. Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы. Кніга водгукаў. 1948 – 1955, філіял музея Янкі Купалы ў Вязынцы.
4. Караткевіч У. Збор твораў: У 8 т. – Мн.: Маст. літ., 1987 – 1991. Творы У.Караткевіча цытуюцца па гэтым выданні. Том і старонка падаюцца ў дужках.
5. Купала Я. Поўны збор твораў: У 9 т. – Мн.: Маст. літ., 1995 – 2003. Творы Я.Купалы цытуюцца па гэтым выданні. Том і старонка падаюцца ў дужках.
6. Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Якуба Коласа НАН Беларусі, адзел рэдкіх кніг і рукапісаў, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 115, с. 1.

